

5. Плотников Б. А. Основы семасиологии. – Минск: Вышэйшая школа, 1984. – 223 с.
6. Словник іншомовних слів / за ред. О. Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985.
7. Словник української мови: В 11-ти т. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
8. Тлумачний словник із загального землеробства / За ред. В.П. Гудзя. – К.: Аграрна наука, 2004. – 224 с.
9. Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник / за ред. чл.-кор. АМН України М. Павловського, докт. фарм. наук, проф. Л. Петрух, канд. мед. наук І. Головка. У 2 т. – Львів, 1995.

This article is devoted to the study of lexical-semantic peculiarities of the compound names with the seme 'water' in the contemporary Ukrainian scientific-technical terminology. The field method was used during the studies of the component structure of the meaning of the lexemes containing the seme 'water'.

Key words: compound names, lexical-semantic fields, lexeme, seme 'water', integral seme, differential seme.

М.М. Цілина

НОМІНАЦІЯ УРБАНОНІМІВ ЗА ЇХ ВІДНОШЕННЯМ ДО ІНШИХ ОБ'ЄКТІВ

Статтю присвячено вивченню власних назв об'єктів міського простору столиці України – урбанонімів. Зокрема, розглянуто принцип номінації за відношенням цих назв до інших об'єктів, з'ясовано особливості значення таких найменувань та подано їх семантичну класифікацію.

Ключові слова: урбанонім, принцип номінації, семантика власної назви, мотивація урбаноніма.

Сучасна українська ономастика репрезентує часто невпорядковану і динамічну систему найменувань, кількість яких збільшується з геометричною прогресією. Мова, зокрема, йде про назви внутрішньоміських об'єктів, кількість яких в сотні разів зросла, особливо за останнє століття. Таке розмаїття урбанонімів поглибило й актуалізувало проблему їхнього вивчення. Особливою гостроти це питання набуло в столиці України, межі якої постійно розширюються, таким чином створюючи ґрунт для нових найменувань.

Багатоманітний спектр східнослов'янських і європейських досліджень лінгвальних особливостей урбанонімії різко дисонує зі станом вивчення урбанонімії в Україні в цілому і в місті Києві, зокрема. Хоча із початку ХХІ ст. в ономастиці щорічно почали з'являтися наукові розвідки й статті, присвячені урбанонімії. Динаміку розвитку кіровоградської урбанонімії вивчає Р.О. Ляшенко [2], історичну еволюцію топонімії міста Сімферополя детально розглядає В.С. Поляков [5]. Особливості взаємодії київської урбанонімії з держаною ідеологією стали об'єктом аналізу Л.В. Малес [3], проблеми структури внутрішньоміських назв столиці України досліджує М.М.Цілина [6].

Об'єктом цього дослідження стали сучасні годоніми й агороніми столиці України (біля 1300 урбанонімів), предметом – семантичні групи таких найменувань, об'єднані принципом номінації за їх відношенням до інших об'єктів.

На всіх етапах розвитку київської урбанонімії головним виявився принцип номінації об'єкта за відношенням до інших об'єктів, що узгоджується з основною функцією урбанонімів – бути адресою. Цей принцип називання внутрішньоміських топографічних об'єктів здійснюється в основному через ознаку, що характеризує місце розміщення вулиці, провулка, площі відповідно до інших об'єктів, та ознаку, що підкреслює зв'язок одного об'єкта (вулиці, площі) з іншим (населеним пунктом). Процентний склад назв, утворених за цим принципом, складає 40 % від загальної кількості найменувань.

Перша з ознак є спільною для деяких лексико-семантичних груп урбанонімів (68 найменувань). По-перше, її мають назви, мотивовані найменуванням архітектурних об'єктів:

1) культових споруд: *вулиця Братська* (від Братського монастиря), *вулиця Введенська* (від Церкви Введення Пресвятої Богородиці), *вулиця Видубецька*, *вулиця Воздвиженська* (від Хрестовоздвиженської церкви), *вулиця Десятинна* (від Десятинної церкви), *вулиця Златоустівська* (від Церкви Іоанна Златоуста), *вулиця Іллінська* (від Іллінської церкви), *вулиця Костьольна*, *вулиця Костянтинівська* (від Церкви Костянтина і Олени), *вулиця Лютеранська* (від лютеранської кірхи, що діяла з 1842 року), *вулиця Оленівська* (від Церкви Костянтина і Олени), *вулиця Петропавлівська* (вела до Церкви Петра і Павла), *вулиця Покровська* (від Покровської церкви), *вулиця Притисько-*

Микільська (від Церкви Миколи Притиска), *вулиця Спаська* (від Церкви Спаса Преображення), *вулиця Фролівська* (від Фролівського монастиря);

2) навчальних, лікувальних, спортивних закладів: *вулиця Госпітальна*, *вулиця Клінічна*, *вулиця Лабораторна*, *вулиця Лікарняна*, *вулиця Політехнічна*, *вулиця Санаторна*, *вулиця Стадіонна*, *вулиця Фізкультурна* (поблизу Українського університету фізичного виховання);

3) промислових підприємств – заводів, фабрик: *вулиця Автозаводська*, *вулиця Арсенальна* (поблизу заводу «Арсенал»), *вулиця Банкова* (поруч банк), *вулиця Заводська*, *вулиця Комбінатна*;

4) різних служб міста: *вулиця Автопаркова*, *вулиця Аеродромна*.

До цієї групи долучається невелика кількість урбанонімів, мотивованих назвами елементів (атрибутивів) будови залізничних станцій (*вулиця Семафорна*, *вулиця Сортувальна*, *вулиця Товарна*, *вулиця Тепловозна*). Ця група репрезентує один із нових напрямків розширення обсягу урбанонімної лексики, що з'явилася у другій половині ХХ ст.

По-друге, ознака, що характеризує місце розташування вулиці, площі тощо, є основною і в назвах, що описують місце знаходження об'єкта за відношенням до природних об'єктів: *вулиця Нагірна*, *вулиця Над'ярна*, *вулиця Підгірна*, *вулиця Підлісна*, *вулиця Правобережна*, *вулиця Прилузьна*, *вулиця Приозерна*, *вулиця Прирічна*, *вулиця Залісна*, *вулиця Залужна*, *вулиця Зарічна*.

Із певною долею умовності цю ознаку можна розглядати і в невеликій групі найменувань, мотивованих назвою частини горизонту: *вулиця Північна*, *вулиця Західна*.

По-третє, цю ознаку можна вважати основною і в групі назв, що повторюють найменування інших внутрішньоміських об'єктів. Ця група неоднорідна і включає різноманітні одиниці. Перш за все, до неї входять назви провулків, проїздів, площ, шосе, проспектів, що розташовані поруч із однойменною вулицею і повторюють її назву (70 назв).

Так, в Києві залежно від того, назва якого об'єкта повторює найменування вулиці, виокремлюють 11 різновидів іррадіації:

1) назва вулиці → назва провулка: *провулок Будівельників*, *провулок Вірменський*, *провулок Волзький*, *провулок Горького*, *провулок Грузинський*, *провулок Десятинний*, *провулок Дібровний*, *провулок Донський*, *провулок Ескаваторний*, *провулок Квітки-Основ'яненка*, *провулок Кобзарський*, *провулок Колгоспний*, *провулок Куренівський*, *провулок Кутузова*, *провулок Лепський*, *провулок Лодигіна*, *провулок Любарський*, *провулок Межовий*, *провулок Металістів*, *провулок Мінський*, *провулок Моторний*, *провулок Охтирський*, *провулок Парковий*, *провулок Полковий*, *провулок Максима Рильського*, *провулок Садовського Миколи*, *провулок Миколи Руднева*, *провулок Святошинський*, *провулок Стадіонний*, *провулок Татарський*, *провулок Ужгородський*, *провулок Трускавецький*, *провулок Уссурійський*, *провулок Фанерний*, *провулок Щорса*;

2) назва вулиці → назва площі: *площа Арсенальна*, *площа Бессарабська*, *площа Білоруська*, *площа Вокзальна*, *площа Московська*, *площа Новоросійська*, *площа Севастопольська*, *Софійська площа*, *площа Льва Толстого*, *площа Івана Франка*;

3) назва вулиці → назва узвозу: *Володимирський узвіз*, *Кудрявський узвіз*, *Фрометівський узвіз*;

4) назва вулиці → назва проспекту: *проспект Мінський*, *проспект Миру*, *проспект Оболонський*, *проспект Повітрофлотський*;

5) назва вулиці → назва проїзду: *проїзд Глибочицький*;

6) назва вулиці → назва шосе: *Гостомельське шосе*, *Залізничне шосе*;

7) назва набережної → назва бульвару: *бульвар Русанівський*;

8) назва узвозу → назва провулка: *провулок Подільський*;

9) назва площі → назва шосе: *Харківське шосе*;

10) назва провулку → назва шосе: *Стратегічне шосе*;

11) назва вулиці → назва тупика: *Тверський тупик*.

Назви, що повторюють найменування сусіднього внутрішньоміського об'єкта, являють собою один із нових напрямків розширення як структурного так і семантичного потенціалу урбанонімної лексики. Оскільки мотивація урбаноніма зумовлена не тільки природою названого об'єкта, суб'єктивним баченням номінатора урбанонімної одиниці, але й лексико-семантичними ресурсами урбанонімної (і ширше онімної) системи. Пошуки нових можливостей і призвели до появи досліджуваних одиниць [4, 109].

Виникнувши в кінці ХVІІІ ст., ці атрибутивно-ад'єктивні конструкції, першочергово повторюючи одним із своїх елементів назву відомої вулиці і тим самим визначаючи місце розташування нової, другим елементом підкреслювали розмір, зовнішній вигляд, просторове

розташування, час появи й інші особливості нового названого об'єкта, уточнювали розміщення нового об'єкта відносно до інших значимих об'єктів.

Певна частина цих назв поєднує різні принципи номінації – за відношенням до інших об'єктів і за особливостями і якостями самого об'єкта. Причому диференційною в цих назвах стає ознака, позначена залежним компонентом (що не повторює, а уточнює). Саме в ній виявляється основна сила номінації.

У XIX ст. кількість найменувань, що повторюють назви суміжних із ними чи несуміжних об'єктів, значно не збільшилася. XX ст. характеризується «вибухом» у використанні одиниць цього типу, особливо в другій половині. Пояснення цього явища лежить в екстралінгвістичній сфері [3]. Швидкий ріст міста та відбудова його після Великої Вітчизняної війни потребували інтенсифікації номінативного процесу. У 60-ті роки почав застосовуватися новий метод забудови – зведення зразу великих житлових масивів. Основною планувальною одиницею стає мікрорайон, у межах якого виокремлюється магістральна вулиця, її назва стає «відправною» для найменування інших лінійних об'єктів: воно повторюється в назві кожного з них із певною конкретизацією.

Друга ознака, через яку здійснюється принцип номінації за відношенням до іншого об'єкта, вказує на зв'язок лінійного внутрішньоміського об'єкта з іншим географічним об'єктом. Ця ознака поєднує велику кількість урбанонімів, мотивованих топонімами, мікротопонімами, гідронімами: *вулиця Новозабарська* (від урочища *Забара*), *вулиця Мікільсько-Слобідська* (від *Микільської слобідки*), *вулиця Протасів Яр* (від урочища *Протасів Яр*, у якому її прокладено, за ім'ям землевласника), *Березняківська* (від назви масиву *Березняки*), *вулиця Білицька* (від місцевості *Білице поле*), *вулиця Богданівська* (від *Богданового яру*), *вулиця Борова* (від історичної місцевості *Боров*), *вулиця Будищанська* (від історичної місцевості *Будища*), *вулиця Лисогірська* (від місцевості *Лиса Гора*), *вулиця Предславинська* (від місцевості *Предславине*), *вулиці Глибочицька, Голосіївська, Китаївська, Корчуватська, Куренівська, Лук'янівська, Новопирогівська, Оболонська, Почайницька; площі Лук'янівська, Святошинська; проспект Оболонський; провулок Святошинський* (80 найменувань).

У початковий період розвитку київської урбанонімії ця ознака формувала найбільшу групу назв за найменуванням населених пунктів, у напрямку яких вели вулиці. При цьому слід відзначити, що якщо до кінця XIX ст. у цю групу входили майже винятково назви вулиць, мотивовані найменуваннями населених пунктів, у напрямку яких вели вулиці, то в XX ст. до їх складу стали входити назви, присвоєні «в честь міст» і що стали своєрідними символами дружби і добросусідських відносин, причому не тільки Києва і других міст Радянського Союзу, а й міст-побратимів інших країн (258 найменувань): *вулиці Алма-Атинська, Астраханська, Батурицька, Бахмацька, Бердичівська, Бердянська, Вишгородська, Вінницька, Волинська, Гомельська, Гродненська, Донецька, Жмеринська, Ірпінська, Єреванська, Кишинівська, Краківська, Курська, Канівська, Каховська, Кіровоградська, Корсунська, Краматорська, Луганська, Львівська, Ніжинська, Московська, Мурманська, Муромська, Обухівська, Овруцька, Одеська, Охтирська, Очаківська, Переяславська, Пирятинська, Полтавська, Празька, Севастопольська, Сімферопольська, Смоленська, Стрийська, Сумська, Тампере, Тверська, Ужгородська, Хмельницька, Челябінська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, Чигиринська, Чорнобильська, Яготинська, Ятинська; провулок Ужгородський; проспект Броварський; площі Ленінградська, Московська; Львівська, Севастопольська.*

Зменшення кількості годонімів досліджуваної групи має як інтралінгвістичне, так і екстралінгвістичне пояснення. По-перше, починаючи з XIX ст. активізується принцип номінації внутрішньоміських об'єктів за зв'язком їх із людиною і принцип номінації за зв'язком із абстрактним поняттям, що призводить до того, що вже на початку XX ст. ознака, що вказує на зв'язок лінійного об'єкта з іншим географічним об'єктом, поступається ознаці, що характеризує внутрішньоміський об'єкт із точки зору його зв'язку з іменем людини, а в кінці XX ст. – найменуванням, що повторюють назви сусідніх лінійних об'єктів.

По-друге, продуктивність в урбанонімії перерахованих семантичних типів назв пояснюється також змінами в розвитку економіки, політики, культури.

Таким чином, аналіз київських урбанонімів, утворених на основі їх відношення до інших об'єктів, дає підстави твердити про те, що найбільша кількість цих назв (20%) утворена від астіонімів. Однак такий принцип номінації не є продуктивним тепер. Натомість одним із нових напрямків розширення як структурного, так і семантичного потенціалу урбанонімної лексики становлять назви, що повторюють найменування сусіднього внутрішньоміського об'єкта, а особливу мовну й історичну цінність являють собою найменування, утворені від назв архітектурних споруд та від мікротопонімів і гідронімів міста Києва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Києва: У 3-х т., 4-х кн. / Редактор Ю. Кондуфор та ін. – К.: Наукова думка, 1986.
2. Ляшенко Р.О. Динаміка урбанонімії м. Кіровограда // www.library.kr.ua.
3. Малес Л. В. Урбанонімія і державна ідеологія: особливості взаємодії // Вісник: Соціологія. Психологія. Педагогіка. – К.: Видавничий центр «Київський університет», 1998. – Вип. 6. – С. 21 – 23.
4. Мезенко А.М. Урбанонимия Белоруссии. – Минск: Университетское издательство, 1991. – 167 с.
5. Поляков В.Е. Историческая эволюция городской топонимии Симферополя. – Симферополь, 2001. – 223 с.
6. Цілина М.М. Проблемні питання структури урбанонімів (на матеріалі урбанонімії міста Києва) // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 354 – 355. Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2007. – С 266 – 269.

The article represents the study of proper names of object in the capital of Ukraine – urbanonims. Here is shown the principle of nomination with the connections of these names with other objects, given a semantic specific and semantic classification these proper names.

Key words: urbanonim, principle of nomination, semantic of proper name, motivation of urbanonim.

В.І. Шульгіна

ІНФОРМАТИВНІСТЬ ОДИНИЦЬ ЛЕКСИЧНОГО РІВНЯ

У статті пропонується інформаційний підхід до аналізу одиниць лексичного рівня, проводяться спостереження над інформаційними властивостями лексем, визначаються аспекти їх дослідження.

Ключові слова: інформація, інформаційний підхід, інформативність, лексема.

У лінгвістичній літературі поняття інформативності традиційно пов'язується з текстом [3; 10 та ін.]. Однак Р.Г.Піотровським висловлюється думка, що «...лексика текста несе основну інформацію, у той час як на морфологію і семантико-синтаксичні зв'язки між словами відводиться порівняно скромна інформаційна частка [7, 208]. Більше того, розвиваючи думку про квантовий розподіл інформації в мові, Р.Г.Піотровський саме зі словом ототожнює квант інформації [6, 103]. Тож, на сучасному етапі розвитку мови дослідження інформативності різних мовних одиниць набуває особливої **актуальності**.

Нами інформативність сприймається як властивість мовних одиниць усіх рівнів. Однак, беручи до уваги, що лексичні одиниці природної мови вважаються найбільш інформативними і найбільш компактними [9, 19], **метою** нашого дослідження стало спостереження над інформаційними властивостями одиниць лексичного рівня.

У Граматиці-80 пропонуються поняття «інформативно достатні» та «інформативно недостатні» слова. Під інформативно недостатніми автори Граматики-80 розуміють «слова, які в силу свого лексичного значення обов'язково вимагають залежної форми зі змістовно розкриваючою, інформативно доповнюючою функцією, які практично не використовуються абсолютивно. Специфіка зв'язків цих слів полягає в тому, що:

1) залежне слово завжди має більш конкретне, більш визначене лексичне значення, ніж слово, граматично головуюче;

2) поєднані компоненти з точки зору смислової, власне змістовної, у цьому сполученні не наділені властивостями роздільності: головне слово в силу абстрактності свого значення недостатньо інформативне, поповнюється залежною словоформою, що забезпечує інформативність сполучення, що виникло таким чином» [8, 16]. Однак і серед інформативно достатніх слів автори Граматики виділяють не лише «слова з граматично регулярними і високо передбачуваними зв'язками» [8, 16], які можуть використовуватися і абсолютивно, але й «слова з високим ступенем регулярності чи передбачуваності тих чи інших зв'язків» [8, 17]. До них відносять слова, що називають дію чи стан (*читати книгу, читання книги* тощо). Про слова останньої групи можна говорити, що вони вступають зі своїми поширювачами у фразеологічні відношення. Ступінь цієї фразеологічності потребує спеціального осмислення.